

Čekavski rječnik

(Ivan Mahulja: *Rječnik omišaljskoga govora*, Riječki nakladni zavod – Općina Omišalj, Rijeka – Omišalj, 2006.)

U izdanju je Riječkoga nakladnoga zavoda i Općine Omišalj objavljen 2006. godine *Rječnik omišaljskoga govora* Ivana Mahulje. Autor je rođeni *Omišljan* koji je petnaest godina bilježio riječi, idiome i frazeme kojima su se služili Omišljani u posljednjih 120 godina. Izvornik *Rječnika* ima više od 500 strojopisom pisanih stranica, a njegova se preslika čuva u knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. *Rječnik omišaljskoga govora* objavljen je 23 godine nakon autorove smrti. Izvornik je za tisak pripremila Jelisaava Beta Antolič, također *Omišjanka*, te ga je prepisujući nadopunila sa stotinjak riječi koje se ne nazlaže u izvorniku. Nakon predgovora Katice Ivanišević, slijedi rječnik na 394 stranice, kratice i bilješka o autoru koju je napisao autorov sin Željko Mahulja. Rječnik sadržava 10 900 natuknica i 200 frazema.

Krčki su govori, time i govor Omišlja, opisani u knjizi *Govori otoka Krka* (Libellus, Crikvenica, 1998.) autorica Ive Lukežić i Marije Turk. Govor Omišlja pripada ikavsko-ekavskomu dijalektu čakavskoga narječja. Autorice dijele govore otoka Krka u dvije cjeline, starinački i doseljenički mikrosustav koji se, pak, dijele u podcjeline. Govor Omišlja, uz dobrinjski i vrbnički govorni tip, pripada starinačkomu mikrosustavu arhaično-konzervativnoga modela. Među posebnostima arhaično-konzervativnoga modela izdva-

ja se različiti refleks poluglasa (*o, e, a*), različite realizacije slogotvornih *r* i *l* (sa ili bez svarabaktičkoga vokala) te stariji dvoakcenatski sustav bez čakavskoga akuta, ali s dobro sačuvanim prednaglasnim i zanaglasnim duljinama. Iako pripadaju istomu mikrosustavu, omišaljski, dobrinjski i vrbnički govorni tipovi ponajprije se razlikuju u odrazima starohrvatskih samoglasnika /ə/, /ɛ/ i /ɐ/. Tako je u Omišlju odraz starohrvatskoga poluglasa *e* (*če, kesno, otec, tenec*), slogotvorno /ɛ/ ostvaruje se s popratnim samoglasnikom *e* (*červ, dervo, kerst, zerno*), dok se slogotvorno /ɐ/, nakon zamjene poluglasa samoglasikom i redukcije likvida (⟨!>ə⟨!>el⟨e⟩), ostvaruje kao *e* (*jabe-ko, peno, seza, žetilo*). Vidljivo je kako je odraz starohrvatskoga poluglasa u Omišlju jedinstven u odnosu na ostale govore starinačkoga mikrosustava arhaično-konzervativnoga modela, na ostale krčke govore, na ostale čakavske govore općenito i u odnosu na hrvatski jezik uopće. Ovim je *Rječnikom* (p)opisan jedinstveni leksički fond čekavskoga govora.

Natuknice su otisnute masnim slovima i poredane abecednim redom. U *Rječniku* nije zapisana niti jedna natuknica s početnim fonemima /ʃ/, /ʒ/ i /ɹ/ (grafemi dž, đ i lj). Naime, tipično je čakavsko obilježje izostanak fonema /ʃ/ i /ʒ/, koji su zamijenjeni sa /ž/ npr. *žěp* (398) odnosno /j/ npr. *jeložlja* (101), *rājānī* (271), a fonem /ɹ/ supstituiran je u omišaljskom, kao i u mnogim čakavskim govorima, fonemima /j/ npr. *jubāv* (102), *kajūga* (105) i /l/ npr. *lětnī* (137), *zātīlek* (376).

Kombinacija grafema n+j može označavati jedan /ń/ ili dva glasa /n/i /j/. Iza natuknice se navodi uputa kada se ta dva

glasa izgovaraju nesliveno npr. **evanjĕli** (čit. evan-jĕli) (65).

Natuknice se navode u kanonskome obliku, zatim slijedi informacija o podrijetlu riječi (ako je poznato) te gramatička pa strukovna odrednica. Značenje natuknice određuje se s pomoću prijevodne semantizacije. Neke su natuknice objašnjene sintagmom pa njezinim prijevodom npr. **cāngul** (ven. zangola) m. *smerti kăko /~/ – nepodnošljivo zaudara* (34) ili opisnom definicijom npr. **jāpnĕnica** f. vapnara prvotnog oblika složena od kamena vapnenca kao kupola natrpana gorivim drvom koje se u njoj pali nekoliko dana (dok se kamen ne pretvori u živo vapno); jama iskopana u zemlji u kojoj se živo vapno polijeva vodom kako bi se dobilo gašeno vapno. Jama se pokriva zemljom i potom služi kao skladište gašene vapna (99).

Na natuknicama je redovito označen naglasak, no velika je šteta što priređivači rječnika nisu upotrijebili neki od dijalektoloških računalnih fontova te su time napravljeni veliki propusti u točnome zapisu naglasnih posebnosti ovoga govora. Kako piše u predgovoru “... riječi su akcentuirane, ali računalo prepoznaje samo dva oblika, kratki i dugi naglasak, pa je tako i zabilježeno”. Naglasni je sustav jedan od važnijih kriterija za klasifikaciju nekoga govornoga mjesnoga govora jer najviše odolijeva ili je najkasnije zahvaćen promjenama. Arhaičnost ovoga govora očituje se u očuvanome starom mjestu naglasaka te očuvanim prednaglasnim i zanaglasnim duljinama, a evolutivni pomak vidljiv je u prijelazu čakavskoga akuta u silazni naglasak. Dakle, u riječima u kojima se javlja kratkosilazni naglasak s prednaglasnom ili zanaglasnom du-

linom koja je označena znakom za dugosilazni naglasak može se pretpostaviti da su dugosilazni naglasci duljine, a imamo točan zapis mjesta i naglasaka s oznakom za kratkosilazni naglasak. No, pronalaznje mjesta naglasaka otežano je u primjerima riječi koje imaju dugosilazni naglasak i jednu ili obje duljine. Tako nalazimo primjere **Mūlfc** (159), **čičirkānĕ** (42).¹

Također, nalazimo i primjere u kojima se javljaju dva kratkosilazna naglasaka, npr. **čūčānĕ** (43), **rĕvanĕ** (282), **nābrān** (163)...

Neke natuknice autor označava znakovima + i *. Znakom + označava riječi koje se ne upotrebljavaju samostalno nego samo u navedenoj frazi ili frazama npr. **rādigi** (od ven. rodego) f.pl.t. +: *dĕlat /~/ praviti smutnju, izazivati svađu, razmirice* (270), **vĕra** 1 f. +: *pāsja /~/ i pāsĵā /~/ v. pāsĵā* (355), **pašijōnskĕ** adj. +: *pašijōnska jūga pl.t. proljetna jugovina što puše za ravnodnevnice neprestano kroz nekoliko dana* (214), **vĕdĕlo** n. *vidjelo +: stāviti na /~/ objelodaniti; pĕti na /~/ izići na vidjelo, razotkriti se (neka tajna)*(355).

Znakom * označava riječi koje se ne mijenjaju, jer nema gramatičkoga oblika npr. **spĕć** 2 glagolski prilog sadašnji od *spāt*; * *udĕlat na /~/ napraviti, učiniti bez po muke* (299), **rajōn** (tal. raggione) m. *: *ti ga /~/! imaš pravo!* (271).

No, priređivači rječnika trebali su ujednačiti rječnik pa se ne bi dogodilo da imamo natuknicu **amsalām** (12) za koju piše da je indeklinabilna, ali nije označena znakom *.

¹ Autorica je prikaza ispravila znakove za duljine u primjerima napisanima u prikazu. Primjere u kojima se javljaju dva ili više dugosilaznih znakova nije mijenjala.

Sinonimi i tvorbene izvedenice natuknice, npr. deminutivi i augumentativi donose se u istoj natuknici nakon značenja. Sinonimi su navedeni i kao posebne natuknice i upućuju se na natuknicu pod kojom imaju potpunu obradu npr. **kužîn** (ins.) m. komarac Sin. *mušât* (133), **mušât** (ven. mu ssato) m. v. *kužîn* (159). No, negdje sinonimni odnosi nisu uspostavljeni (npr. pod natuknicom **kũnj** (131) za njeno prvo značenje *klin* navodi se sinonim **ščîka**, no pod natuknicom **ščîka** (313) ne navodi se sinonim **kũnj**) ili sinonimi nisu uopće obrađeni kao zasebne natuknice (npr. pod natuknicom **živõt** (399) u prvom značenju *život* navodi se sinonim **živjênje** koje ne postoji u rječniku kao zasebna natuknica).

Polisemne natuknice imaju najčešće jedan rječnički članak, značenja su obrojčena, no ima i primjera u kojima značenja nisu obrojčena nego samo nanizana i odvojena zarezima ili točka-zarezima npr. **mășka** f. mačka; (rib.) mrkulja, morska mačka (iz porodice Catulidac); (fig.) grabežljivka, kradljivka; lukava, prefrigana ženska osoba; ... (147).

Kod polisernih se leksema sinonim, koji je podudaran u svim značnj-skim odrednicama, navodi iza posljednjega značenja. Ako se sinonim odnosi samo na jedno značenje, navodi se odmah nakon toga značenja npr. **njõk** (tal. gnocco) m. 1. vrsta valjušaka; pl. *njõki* domaće jelo od kuhanih valjušaka preliveanih pirjanim mesom i njegovim sokom te posipanih naribanim sirom; Sin. *bumburâc*; pl. *bumburâcê*; 2. kvrga na glavi kao posljedica pada ili udarca; ulupljenje ili kvrga na nekom predmetu kao posljedica pada ili udarca; Sin. *bõtâ*; dem. *njõčić* m.; augm. *njõčina* m. (191).

Kada je leksem sinoniman samo s jednim značenjem drugoga leksema, uz sinonim se navodi broj značenja na koje se sinonim odnosi npr. **pirirâk** m. (rib.) v. *pîr* (pod 2.) (223). Često su sinonimi navedeni kao sintagme npr. sinonim od **zamîrit** (370) je *põc pîrko nõsa*.

Katkad se nepotrebno daju definicije deminutiva i augumentativa npr. **jâje** n. jaje; dem. *jajêšce* n. jajce; augm. *jajîno* n. veliko jaje (99).

Kao i kod sinonima, deminutivi i augumentativi polisernih leksema obrojčeni su onom brojkom značenja na koju se odnose npr. **mũlec**, (**mũlca**), m. 1. mazgov; 2. vanbračno muško dijete; 3. (iron.) deran; dem. (za 2.) *mũlčić* m. (158).

Glasovne inačice dio su iste natuknice npr. **cokêt** i **cukêt** (36). Ako je do promjene došlo na početku riječi, imenica se navodi i pod svojim slovom i upućuje na prethodnu npr. **zvacêt** i **žvacêt** (395) i posebno **žvacêt** (401), no ne svaki put npr. **sûrčica** i **šûrčica** (308) – nema natuknice **šûrčica**.

Ipak, glasovne inačice nisu zabilježene sustavno. Leksemi **fluminânt** (71), **fruminânt** (73) i **fulminânt** (74) tvore posebne natuknice gdje se prve dvije upućuju na treću kao da su u sinonimnom odnosu, dok je zapravo riječ o istome leksemu s tri različitim glasovnim ostvarajima. Leksemi **põlšân**, **põnšân** i **pũnšân** (238) navode se recimo kao jedna natuknica.

Kod natuknice **lõmbul** (140) nema nikakve uputnice na leksem **nõmbul** (189) koji je, pak, obrađen u rječniku samostalno te ima uputnicu na **lõmbul**, dok su leksemi **loštrõmo** i **noštrõmo** (190), koji imaju istu vrstu različitoga glasovnoga ostvaraja, obrađeni pod jednom natuknicom kao glasovne inačice.

Dio su jedne natuknice i leksemi koji se razlikuju samo akcenatski **šentimēnt** i **šentimènt** (315) ili **pòboju** i **pòbđju** (227) ili tvorbeno **petròjo** i **petròlij** (220). Dio su iste natuknice leksemi koji se razlikuju morfološki **karòful** i **karòfula** (111), no ovo je pravilo također nesustavno provedeno tako da su leksemi **mùšć** (159) i **mùšćo** (159) razdvojeni u dvije posebne natuknice.

Homoforni (homofon i homograf) su u rječnik uneseni kao zasebne natuknice i obročeni su iza samoga leksema npr. **kòšta 1** (njem. Kost) f. hrana, ishrana (124), **kòšta 2** (tal. costa) f. (mar.) obala, kraj (morski) (124). Na isti su način obrađene i homografemske natuknice npr. **martelīna** 1. (tal. martellino) f. zidarski čekić s dva kraka od kojih je jedan zaoštren (147), **mārtēlina** 2. f. po veličini i po zvuku (počam od najvećega zvona i najdublje tona) drugo zvono u omišaljskom zvoniku (147).

Toponimska građa homonimno se obrađuje pod apelativom, npr. **fòrtica** (tal. fortezza) f. tvrđava, utvrda; **Fortīca**, toponimski naziv za brežuljak nad početkom omišaljske uvale; Sin. Fortičina, Grādèc (72). Bilo je potrebno izdvojiti tu građu kao zasebnu natuknicu i obraditi ju na način homoforna.

Uz imenice se navodi samo genitiv kod onih imenica u kojima se u gentivu može pronaći različita glasovna struktura od kanonskoga oblika uvjetovana sufiksalskim nastavkom u kojem je nekad bio poluglas ili nekom glasovnom promjenom npr. **pīček**, (-čkà) (221), **frāter**, (frātra) (73), **zubātec**, (-bāca) (395), **dešpetjīvec**, (-fcà) (53), **crīklj**, gen. **crīkvj** i **crīkve** (37).

Kada već uz kanonski oblik nisu za-bilježeni oblici koji bi nam dali više informacija o pripadnosti određenom naglasnom tipu, velika je šteta što natuknice nisu oprimjerene. S druge strane, određene paradigme možemo vidjeti u velikom broju navedenih frazema. Tako iz frazema navedenih pod natuknicom **vrāt** (358) vidimo da je lokativ **na vrātù**, a genitiv **dò vrata**. Nažalost, nije moguće pronaći pod određenom natuknicom sve informacije, nego se katkada potvrde određenoga leksema mogu pronaći pod drugim natuknicama. Tako pod natuknicom **nosīt** (158) pronalazimo još jednu potvrdu za leksem **vrāt**, akuzativ **nosīt zà vrat nògi**.

Iako se očekuje da ćemo baš kod somatizama koji i imaju veliki broj frazema pronaći sve potvrde koje bi nam bile obavjesne, dolazimo do prepreke – bilježenje tildom /~/ . U leksikografskoj je praksi to znak kojim se zamjenjuje kanonski oblik riječi u sintagmama, primjerima i frazemima. I dok je negdje autor uz taj znak davao nastavke, npr. **vīk** m. vijek; vječnost; od /~a/ od pamtivjeka, od vrlo davnih vremena; va /~i/ /~on/ u vijeke vjekova, u vječna vremena (355), kod natuknice **glāvā** (79) npr. u potpunosti nas je zakinuo i za akcenatske i za morfološke informacije jer je u velikome broju frazema iz kojih se mogla uočiti naglasna tipologija toga leksema upotrijebio tildu /~/ u zamjenu za sve paradigme leksema **glāvā**. Tako imamo: **bit dobrē** /~/; **imīt dōbrū** /~/; **hodit prez** /~/; **dēlat po svōjōj** /~/.

Uz priloge autor navodi i komparativ npr. **gērdo**, komp. **gērje** adv. (77). Komparative pridjeva zna navoditi i kao zasebne natuknice npr. **gērjī**, komp. od **gērd**, adj. ružniji; ... (78). No, često je netočno

zabilježena oznaka vrste riječi pa imamo npr. **dráže**, adv. (komp. od *drâg*). Naime, *drâg* je pridjev, a **dráže** je komparativ od priloga **drâgo** (59).

Pridjevi su zabilježeni u neodređenom obliku muškoga roda, a ženski i srednji rod navode se jedino ako dolazi do akcentnatske promjene **měrt** (mertvâ i mertvô) (151).

I tu se mogu pronaći propusti kao npr. kod natuknice **děg 1** (50) gdje je kanonski oblik u muškom rodu, a onda u pridodanoj sintagmi *to je děga lancâna* primjećujemo da ženski rod ima drugačiji naglasak koji u glavi natuknice nije naveden. Također nekada su navedene natuknice u komparativu, dok pozitiv uopće nije obrađen npr. **visočijî** (komp. od *visôk*) (355). U *Rječniku* se navodi i nekoliko primjera superlativa priloga i pridjeva kao zasebnih natuknica.

Uz glagole koji se navode u infinitivu autor najčešće bilježi 1. i 3. lice jednine prezenta. Glagoli koji se razlikuju po vidu tvore dvije zasebne natuknice. Tako imamo natuknice **kôštât** (125) i **koštivât** (125). Nažalost, među njima nema nikakve poveznice ili uputnice. Ako glagoli imaju i povratne oblike, oni se nalaze pod nepovratnim glagolom. Tako, pod natuknicom **kôštât** imamo **kôštât se**, a pod natuknicom **koštivât** glagol **koštivât se**.

Kada su niječna čestica i glagol spojeni u jednu riječ, ona se ne navodi pod natuknicom glagola koji je u osnovi već tvore posebnu natuknicu **nebît** (185), **neimît** (185), **nedomîslit se** (185) iako natuknice **bît** (24), **îmit** (91), **domîslit se** (58) postoje. Kao zasebne natuknice autor navodi i **grên**, **grê**, **grêš** **grêstê**, **grêmô**, **grêdû** (sve 83), **šlâ**, **šlô** (321) i **hômô** (90), a kasnije

sve oblike ponavlja pod obradom natuknice **pôc** (229) te navodi njihov prezent, glagolski pridjev radni i imperativ. Međutim, ne može se reći da bi svi ti oblici ulazili u paradigmu glagola poč.

Leksikalizirane višečlane nazive autor navodi kao dvočlane natuknice **černâ kâte** (40), **černê kôzice** (40), **môrskâ râca** (157), **hertênâ kôst** (88), dok **slîpô črivo** (296) upućuje na natuknicu **črivo** (42) pod kojom je ono obrađeno kao sintagma.

Velika je vrijednost *Rječnika* što je osnovnomu leksičkomu fondu dodan veliki broj onomastičkih natuknica. Tako nalazimo osobna imena **Fîle** (70), **Gêrgo** (78), **Lûce** (140), **Pâve** (215), etnike **Beščân** (23), **Crêsan** (37), **Drâžan** (59), **Kirîca** (115), **Sansigôt** (287), toponime **Êrt** (64), **Mûlîc** (159), **Stêni** (305), svetkovine i blagdane **Lucîna** (140), **Gergûrôvo** (78), **Mâslinica** (147), **Služišća** (296) te imena gradova, krajeva i država **Bodulîja** (27), **Bonizâjeri** (28), **Jubjâna** (102), **Kirîja** (115), **Mêrika** (150), **Vêja** (352). Također, dvorječna imena blagdana **Stâro lêtô** (304), **Čistâ srêda** (42), **Mâla Gôspoja** (144) uvršteni su u rječnik kao posebne natuknice.

U poglavlju Kratice nisu navedene neke kratice koje se pojavljuju u samome rječniku. Tako imamo kraticu **rib** kod natuknica koje obrađuju ribe npr. **olîga** (201), **glavôc** (79), kraticu **igr** kod natuknica koje obrađuju dječje igre npr. **trôskanî** (342), kraticu **građ** za natuknicu koja opisuje jednu vrstu građevinskoga alata, npr. **cokêt** i **cukêt** (36), kraticu **ins** kod natuknica koje obrađuju insekte npr. **kužîn** (133), **gluhîr** (79).

Rječnik ima veliki broj tehničkih propusta, ponajprije u akcentuaciji i njezinu

bilježenju. Iako se svaka vrsta riječi pokušala sustavno obraditi, u rječniku se nalazi veliki broj primjera koji to nisu. Ponavljanje već obrađenih leksema uvećalo je broj natuknica te ga po broju (10 900 natuknica) možemo svrstati u opsežnije dijalektne rječnike. No, nesustavna obrada toga velikoga broja natuknica pridonosi njegovoj neekonomičnosti i otežava snalaženje u rječniku.

Pored svih netočnosti i nesustavnosti u leksikografskoj obradi, u izradu ovoga rječnika, prikupljanje i popisivanje omišaljske jezične građe uložen je golem trud. Dijalektološka leksikografska praksa treba se uskladiti i izraditi ujednačen naputak za izradu rječničke natuknice te omogućiti da taj naputak bude dostupan svim amaterskim leksikografima. Sve leksikografske i dijalektološke primjedbe dane u ovome prikazu isključivo su poticaj dijalektolozima i leksikografima da se kao pomoć uključe u realiziranje rječnika mjesnih govora da bi naša jezična baština imala vjerodostojniji pisani prikaz. Za jezikoslovnu znanost leksikografski i dijalektološki točni rječnici (p)ostaju neizostavno vrelo podataka.

Čakavica postaje govor obitelji, jezik staraca i predmet proučavanja malobrojnih instituta, zavoda i katedra. Zato je dragocjen podatak da je ovaj rječnik postao omiljena literatura *Čekavčića*, izvan-nastavne aktivnosti u omišaljskoj osnovnoj školi koja djeluje u sklopu nastave hrvatskoga jezika. Radionicu je pokrenulo Društvo za poljepšavanje Omišlja sa željom da se stare *besedi* i čakavica ne zaborave. I koliko god mi dijalektolozi željno iščekujemo svaki novi rječnik mjesnoga govora kao novi izvor za znanstveno proučavanje, vraćanje mjesnoga idioma u

škole i u svijest mlađih naraštaja je zapravo najveća vrijednost takvih djela.

Martina Bašić